

ΟΙ ΚΟΛΑΣΜΕΝΕΣ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ
ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΟΡΑ ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

Camille Schmoll

Οι κολασμένες της θάλασσας
Γυναίκες και σύνορα στη Μεσόγειο

Πρόλογος και επιστημονική επιμέλεια
Ντίνα Βαΐου – Ίρις Πολύζου

Μετάφραση
Μαρίνα Τουλγαρίδου

Περιεχόμενα

Κύριες συντομογραφίες.....	11
Πρόλογος στην ελληνική έκδοση	13
Ευχαριστίες.....	25
Εισαγωγή. Στο σταυροδρόμι της Ευρώπης και της Μεσογείου.....	27
Όταν η πραγματικότητα ξεπερνά τη μυθοπλασία.....	27
Μια εθνογραφία των επιζωσών.....	33
Η ζωή στην εποχή των συνόρων.....	36
Γενεαλογία της <i>περίκλεισης</i> (<i>enclosure</i>).....	40
Στο περιθώριο της Ευρώπης.....	46
Οι Αφρικανές στην Ιταλία: μια μακρά ιστορία.....	50
Δεκαετία του 2000: η ανθρωπιστική-κατασταλτική στροφή.....	54
Μια εκδοχή των γεγονότων.....	57
1. Η ζωή της Juliette.....	59
«Τη μέρα του γάμου, δεν συμφωνούσα».....	62
«Πέρασα δέκα χρόνια έτσι».....	65
«Αυτή η γυναίκα θα σε βοηθήσει να φύγεις, ξέρει τη διαδρομή».....	66
«Ήμουν στην άκρη του δρόμου σαν πεθαμένη».....	70
«Έλα, έλα, θα σε βάλω σε βάρκα, φεύγεις για Ιταλία».....	72
«Κάθε μέρα προσεύχομαι στον Θεό να μου δώσει χαρτιά».....	73
«Εκείνη τη στιγμή, μου ανέβηκε το αίμα στο κεφάλι, θύμωσα».....	76
«Δεν θα μπορέσω ποτέ να ξεχάσω αυτή την ιστορία».....	78

2. Η μακρά διαδρομή των Αφρικανών μεταναστριών	83
Πολλαπλά κίνητρα για αναχώρηση και συσσώρευση βιαιοτήτων.....	84
Ανοίγοντας τον δρόμο.....	86
Εγκαταλείποντας την εμπόλεμη Λιβύη.....	91
Φυγή από την Ερυθραία.....	94
Να βρουν μια θέση.....	96
«Μικτή μετανάστευση»: μια προβληματική έννοια.....	99
Ευαλωτόπτες: αιτήσεις ασύλου και βιαιοότητες καθ' οδόν.....	102
Επικίνδυνες χειραίεις διελεύσεις.....	106
Όταν η γνώση δεν είναι δύναμη: γνωρίζοντας τους κινδύνους του ταξιδιού.....	109
Θαλάσσιος διάπλους.....	113
Με συναίνεση ή με τη βία: τα θύματα της εμπορίας ανθρώπων.....	116
Μόνες... αλήθεια; Κριτική της έννοιας της αυτόνομης μετανάστευσης.....	119
3. Αρχιπέλαγα περιορισμού: η άφιξη στην Ευρώπη	123
Η άφιξη στην Ευρώπη: από τις πλατφόρμες αποβίβασης στους μηχανισμούς διαλογής.....	124
Μέσα στα <i>hotspots</i>	128
Στα κέντρα κράτησης της Μάλτας.....	131
Ο Ρωμαίος και η Ιουλιέτα στο πανοπικόν.....	134
Στο κέντρο ταυτοποίησης και απέλασης του Ponte Galeria.....	136
Ποινικοποιώντας το άσυλο μέσω της κράτησης.....	140
Επαναπατρισμένες.....	144
Μετεγκατεστημένες.....	147
Εκείνες που υπόκεινται στον Κανονισμό του Δουβλίνου.....	149
<i>Fingerprint</i>	153
Μια στατική κινητικότητα.....	156
4. Μέσα στο περιθώριο: τα ηθικά τοπία της υποδοχής	159
Μέσα στο κέντρο υποδοχής αιτούντων άσυλο.....	162
Η αυτοκρατορία των συντομογραφιών.....	165
Ζωές σε αναστολή, διεσταλμένος χρόνος.....	169

<i>Moralscapes</i> : τα ηθικά τοπία της αναμονής.....	172
Τόποι ευκαιριών; Λογική της κρίσης, λογική του κατεπείγοντος.....	175
Τα κέντρα επείγουσας υποδοχής: μικρο-δομές και «καθεδρικοί ναοί» στην έρημο.....	180
Οι χωρικές γραμματικές αναμονής: ακινητοποίηση, απομόνωση, αιχμαλωσία.....	182
Η κινητικότητα των γυναικών ως πηγή ανησυχίας.....	185
Πολιτικές της ιδιωτικότητας.....	188
Μικροπολιτικές του διαδικτύου.....	194
Στο περιθώριο: μια «πολιτική της ζωής που αντιστέκεται».....	198

5. Οι κλίμακες της αυτονομίας: σώμα, οικιακός

χώρος, ψηφιακός χώρος.....	201
Μια αυτονομία σε ένταση.....	203
Μια γεωμέθοδος για την άσκηση της αυτονομίας: το άλμα κλίμακας.....	212
Το σώμα σε μετανάστευση και σε κράτηση.....	214
Έλεγχος του οικιακού χώρου.....	219
Τι χώρο αντιπροσωπεύει το διαδίκτυο;.....	225
Σκέψεις για την αυτονομία και τους επαναπροσδιορισμούς της ιδιωτικότητας.....	230

Συμπέρασμα. Αυτό που οι μεταναστεύσεις κάνουν στις γυναίκες, αυτό που οι γυναίκες κάνουν στις μεταναστεύσεις.....

στις μεταναστεύσεις.....	233
Η ψευδαίσθηση της θηλυκοποίησης των μεταναστεύσεων.....	239
Αναγνωρίζοντας τον ρόλο των γυναικών: σαράντα χρόνια έρευνας σχετικά με τις γυναικείες μεταναστεύσεις.....	241
Θηλυκοποίηση του βλέμματος.....	247
Επανεξετάζοντας την εξίσωση «γυναικεία μετανάστευση = χειραφέτηση».....	251
Επαναπολιτικοποιώντας τις μεταναστεύσεις, επαναπολιτικοποιώντας το φύλο: μια φεμινιστική ανάγνωση.....	253

Μεθοδολογικό παράρτημα.

Η εθνογραφία στον καιρό των συνόρων	257
Η παρατήρηση των τόπων-συνόρων.....	257
Τα σύνορα ως δοκιμασία: οι αφηγήσεις για τις διαδρομές.....	262
Για ποια κινούμενη εθνογραφία μπορούμε να μιλήσουμε στην εποχή των συνόρων και των κοινωνικών δικτύων;.....	267

Κύριες συντομογραφίες

CARA *Centro di accoglienza per richiedenti asilo* (κέντρο υποδοχής για αιτούντες άσυλο). Κέντρα που θεσπίστηκαν στην Ιταλία το 2002.

CAS *Centro di accoglienza straordinaria* (κέντρο έκτακτης υποδοχής). Κέντρα που θεσπίστηκαν στην Ιταλία το 2015 για να αναπληρώσουν την έλλειψη σε θέσεις στο τυπικό σύστημα υποδοχής απόμων που αιτούνται άσυλο.

CIE *Centro di identificazione ed espulsione* (κέντρο ταυτοποίησης και απέλασης). Θεσπίστηκαν στην Ιταλία το 2008 αντικαθιστώντας τα CPT. Το 2017, τα CIE αναβαπτίζονται CPR (*centro per il rimpatrio: κέντρο επαναπατριsmού*).

CPT *Centro di permanenza temporanea* (κέντρο προσωρινής διαμονής). Κέντρα που θεσπίστηκαν στην Ιταλία με τον νόμο Turco Napolitano (1998).

SPRAR *Sistema di protezione per richiedenti asilo e rifugiati* (σύστημα προστασίας για τους αιτούντες άσυλο και τους πρόσφυγες). Κέντρο υποδοχής που λειτουργεί στη βάση ενός σχεδίου ένταξης στην ιταλική κοινωνία.

UNHCR United Nations High Commission for Refugees (Υπατη Αρμοστέία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες).

ΔΟΜ Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης. Ιδρύθηκε το 1951 και, από το 2016, υπάγεται στα Ηνωμένα Έθνη.

ΕΕ Ευρωπαϊκή Ένωση.

ΜΚΟ Μν Κυβερνητική Οργάνωση.

ΟΗΕ Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών.

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση

Ο τίτλος του βιβλίου της Camille Schmoll (Καμίγ Σμολ) αποτελεί ευθεία αναφορά στο βιβλίο του Franz Fanon, *Της γης οι κολασμένοι*¹. Η αναφορά στο βιβλίο του Fanon, και συγκεκριμένα στο δίπτυχο «βία της αποικιοκρατίας» και «ανάγκη αντίστασης απέναντί της», διαμορφώνει το βασικό διακύβευμα του βιβλίου της Camille Schmoll: Πώς η βία κινητοποιεί τη μεταναστευτική διαδρομή και τη δυσχεραίνει κατά τη διάρκειά της και με ποιους μηχανισμούς αντίστασης οι γυναίκες σε κίνηση τη διαχειρίζονται. Πώς η βία και ο φόβος σε δρόμους στεριανούς και θαλασσινούς διαμορφώνει το βίωμα του συνόρου και στη συνέχεια το παρατείνει στην ευρωπαϊκή ήπειρο.

Το βιβλίο της στηρίζεται σε μακρόχρονη έρευνα που ξεκινά ήδη από τη δεκαετία του 2000 στον γεωγραφικό χώρο της νότιας και της βόρειας Μεσογείου, τον οποίο η συγγραφέας προσεγγίζει μεθοδολογικά μέσω μιας εθνογραφίας «εν κινήσει» (ethnographie mobile). Η εθνογραφία αυτή εμπεριέχει συνεντεύξεις σε βάθος με γυναίκες από την Ανατολική και Δυτική Αφρική και το Μαγκρέπ, οι οποίες έχουν διασχίσει τη Μεσόγειο, έχουν υποστεί πολλαπλές μορφές βίας –στην αρχή του ταξιδιού, στη διαδρομή, κατά την άφιξη– και έχουν επιζήσει. Με πολλές από αυτές έχει συνομιλήσει περισσότερες από μία φορές, διά ζώσης ή ψηφιακά, σε διαφορετικούς τόπους και συγκυρίες.

Επιπλέον, στην πολύχρονη έρευνά της, πραγματοποίησε και συστηματική επιτόπια παρατήρηση, η οποία συμπληρώνει το

---

1. Franz Fanon, *Της γης οι κολασμένοι*, Αθήνα, Κάλβος, 1982, μτφρ. Αγγέλα Αρτέμης [*Les Damnés de la terre*, Παρίσι, Maspero, 1961].

ερευνητικό υλικό για τα κέντρα κράτησης στους τόπους μόνιμης ή προσωρινής εγκατάστασης σε Ιταλία και Μάλτα. Έτσι, προκύπτει μια πυκνή περιγραφή αυτών των τόπων, με έμφαση στις πρακτικές των γυναικών και στις προσπάθειές τους να διαμορφώσουν χώρους βιώσιμους και βιωμένους, ακόμη και μέσα σε πολλαπλά περιοριστικές συνθήκες κράτησης και ελέγχου. Μέσα από τη σύνθετη αυτή μεθοδολογική προσέγγιση, επιδιώκει να αναπαραστήσει γυναικείες μεταναστευτικές διαδρομές και να περιγράψει εμπειρίες και καθημερινότητες πολλών περισσότερων γυναικών από αυτές με τις οποίες συνομίλησε.

Μολονότι στο επίκεντρο του βιβλίου βρίσκονται οι μετακινήσεις από χώρες της Αφρικής προς τη Μάλτα και την Ιταλία, το ευρύτερο πλαίσιο διαχείρισης των «ροών» είναι αρκετά κοινό με αυτό στην Ελλάδα, καθώς εντάσσεται στις μεταβαλλόμενες πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην κατεύθυνση του αυστηρότερου ελέγχου των συνόρων στο όνομα της «ασφάλειας». Η ολιόσθηση προς πολιτικές ασφαλειοποίησης (*securitisation*) συγκροτείται σταδιακά από τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Ωστόσο, το λεγόμενο «καλοκαίρι της μετανάστευσης», το 2015, αποτελεί τομή, καθώς μεταβάλλει τους όρους διαχείρισης των ροών προσφυγιστών/προσφύγων και μεταναστών/μεταναστών μέσα από μια σειρά θεσμικών ρυθμίσεων² (Parsanoglou, 2022). Συγκεκριμένα, εντατικοποιούνται οι πολιτικές αποτροπής όσων επιδιώκουν να εισέλθουν στη Νότια Ευρώπη, ιδιαίτερα από τα ανατολικά θαλάσσια σύνορα στο Αιγαίο. Παράλληλα όμως εντατικοποιούνται και οι προσπάθειες διάσχισης μέσω των στενών της Σικελίας προς τη Μάλτα και τη Νότια Ιταλία. Όπως σημειώνει η Camille Schmoll, τα στενά της Σικελίας γίνονται μετά το 2015 η πιο θανατηφόρα διαδρομή προς την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Οι μαζικές αυτές μετακινήσεις αναπαρίστανται από τον κυρίαρχο λόγο με αρνητικούς όρους, ως «εισβολή» και «απειλή»

---

2. Βλ., μεταξύ άλλων, European Agenda for Migration 2015, Emergency Support Instrument 2016, EU-Turkey Statement 2016, την αναγνώριση της Τουρκίας ως «ασφαλούς τρίτης χώρας».

και ως κατάσταση «έκτακτης ανάγκης», η οποία οδηγεί στην αναγκαιότητα κανονικοποίησης των ροών και στην εφαρμογή μέτρων για να ρυθμιστούν, να φιλτραριστούν, να ελεγχθούν και να «ταξινομηθούν» οι μετανάστριες και οι μετανάστες στον χώρο (Λαφαζάνη, 2025· Πολύζου και Ψαλλιδάκη, 2026). Το βιβλίο ιχνηλατεί τη γενεαλογία αυτής της συνθήκης «έκτακτης ανάγκης», η οποία έχει ως γεωγραφικό επίκεντρο τη Νότια Ευρώπη. Η κανονικοποίηση αποτυπώνεται μέσω των μεταβαλλόμενων πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της θεσμικής βίας που προκύπτει από την κατάργηση σχεδόν κάθε νόμιμης οδού μετανάστευσης προς αυτή. Στις νέες συνθήκες, το κέντρο βάρους των πολιτικών μετατοπίζεται από τις πολιτικές ένταξης στη λογική της αποτροπής και του εγκλεισμού και στη ρητορική της ασφάλειας. Στο πλαίσιο αυτό γενικεύεται η επένδυση –πολιτική και οικονομική– σε χώρους κράτησης εκτός αστικού ιστού (καμπ και μεγα-κέντρα κράτησης), οι οποίοι συχνά μετατρέπονται σε παγίδες, σε τόπους ιδανικούς για την αιχμαλώτιση, τη διαλογή και το μπλοκάρισμα ανεπιθύμητων ροών³.

Η άτυπη αυτή θεσμική παρεμπόδιση πολλαπλασιάζει τις συνθήκες άμεσης και διάχυτης βίας που υφίστανται οι γυναίκες που μετακινούνται. Η ζωή τους –πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τη μετακίνηση– βρίσκεται για μεγάλο χρονικό διάστημα «σε αναστολή». Ο φόβος για την (άγνωστη) διαδρομή και τα ενδιάμεσα στάδιά της, η βία και οι βιασμοί κατά τη διαδρομή, η σεξεργασία (συνήθως επιβεβλημένη) ως τρόπος εξασφάλισης χρημάτων για τη συνέχεια της μετακίνησης και η ζωή σε καθεστώς «αναστολής» κατά την άφιξη, αποτελούν όψεις και συνέπειες των όλο και πιο δύσκολων προσβάσεων προς χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ταυτόχρονα αυτές έχουν οδηγήσει στην ανάπτυξη μιας «οικονομίας συνόρων», όπου η οργανωμένη διακίνηση ανθρώπων αποτελεί εξαιρετικά προσοδοφόρο τομέα, με άλλο κάθε φορά

---

3. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά την Όλγα Λαφαζάνη και την Τιμόκλεια Ψαλλιδάκη για τις πολύτιμες διευκρινίσεις τους αναφορικά με την τρέχουσα ορολογία και συγκυρία του «προσφυγικού».

αποτύπωμα στα διαφορετικά σώματα εν κινήσει, ανάλογα με το φύλο, την κοινωνική τάξη, την εθνότητα, τη σεξουαλικότητα, την ηλικία, τον τόπο προέλευσης.

Το βιβλίο απαρτίζεται από αναλυτική Εισαγωγή, πέντε Κεφάλαια, Επίλογο και Παράρτημα για τη μεθοδολογία, και συνοδεύεται από εκτενείς υποσημειώσεις και βιβλιογραφικές αναφορές, οι οποίες φθάνουν μέχρι το 2020 (ημερομηνία της έκδοσής του στα γαλλικά). Διερευνά και αποτυπώνει τις εμπειρίες μετακίνησης των γυναικών, από τον τόπο προέλευσης μέχρι τις ακτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τις πρακτικές επιβίωσης που αναπτύσσουν στη διαδρομή και στους τόπους εγκλεισμού και αναμονής με άγνωστη διάρκεια, τις επιπτώσεις που έχει η μετανάστευση στις γυναίκες, αλλά και οι γυναίκες στην κατανόηση της μετανάστευσης. Στη συνέχεια εστιάζουμε σε τρεις θεματικές οι οποίες διαπλέκονται στα κεφάλαια του βιβλίου.

Τα σύνορα και ο πολλαπλασιασμός τους

Η συζήτηση για τα σύνορα έχει μακριά ιστορία και πολλαπλές επεξεργασίες σε μια σειρά από επιστημονικά πεδία, ξεκινώντας από την ανθρωπογεωγραφία (Χατζημικαήλης, 2017· Λαφαζάνη, 2025). Στην πρόσφατη «συνάντηση» παλαιότερων επεξεργασιών με την έρευνα για τη μετανάστευση, όπως και στην έρευνα της Camille Schmoll, αναδεικνύεται ιδιαίτερα η ιδέα ότι τα σύνορα εκτείνονται πολύ πέρα από μια γραμμή στον χάρτη, σε ολόκληρες συννοριακές ζώνες οι οποίες αποτελούν δυναμικούς τόπους ιδεολογικών, πολιτισμικών και υλικών συγκρούσεων⁴. Οι ζώνες

---

4. Η συζήτηση αυτή συνδέεται με προβληματισμούς γύρω από την εξασθένιση του έθνους κράτους στο πλαίσιο μιας παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Ωστόσο η χαλάρωση των ελέγχων αφορά τη διακίνηση κεφαλαίου, αγαθών και πληροφορίας, όχι τις μετακινήσεις μεταναστών και προσφύγων, οι οποίες υπόκεινται σε πολλαπλούς περιορισμούς και σχέσεις δύναμης σε διάφορες κλίμακες (βλ., μεταξύ άλλων, Σάσεν, 2006· Massey, 1995).

αυτές οριοθετούν την κινητικότητα των «άλλων» (Allen, 2011) σε διαφορετικές κλίμακες, από το σώμα μέχρι τον παγκόσμιο χώρο, ενώ παράλληλα περικλείουν ένα «εμείς» που θεωρείται ότι χαρακτηρίζεται από πολλαπλά επίπεδα ομοιογένειας. Από την άποψη αυτή συγκροτούν δυναμικούς τόπους χωρο-κοινωνικών και συμβολικών περιορισμών που συνδέονται, τουλάχιστον εν μέρει, με αντιλήψεις για το φύλο και τις έμφυλες πρακτικές (Silvey, 2006).

Όπως σημειώνει και η Camille Schmall, οι προοπτικές των γυναικών για κοινωνική και γεωγραφική κινητικότητα γίνονται όλο και πιο περιορισμένες και δύσκολες, ενώ αντιμετωπίζουν μεγάλες περιόδους ακινησίας, στο πλαίσιο ελέγχου των διασυνοριακών ζωνών που διαμορφώνει το νέο καθεστώς συνόρων στην Ευρώπη. Το καθεστώς αυτό είναι πολύμορφο, μετακινούμενο και διαμορφώνει νέες χωρικότητες, μέσα από την εγκατάσταση καμπ, την εξωτερίκευση των ευρωπαϊκών συνόρων προς τρίτες χώρες χαρακτηριζόμενες ως «ασφαλείς», αλλά και τη διαμόρφωση «κόμβων» επιστροφών σε γειτονικές χώρες, εκτός Ένωσης. Έτσι, από τη δεκαετία του 2010 μπορούμε να παρατηρήσουμε μια επιτάχυνση της συγκρότησης του ευρω-μεσογειακού χώρου ως συνοριακής ζώνης (σελ. 45)⁵.

Πώς ζει και πώς επιβιώνει μια γυναίκα (σ)το σύνορο; Και πόσο η ζωή αυτή καθορίζεται από τη βία των ευρωπαϊκών πολιτικών; Η «ζωή στο σύνορο» ή η «ζωή μέσα στο σύνορο» περιλαμβάνει κινητικότητα αλλά και ακινησία, επαναπροσδιορισμό στόχων και λογικές βραχυπρόθεσμων διευθετήσεων που παρατείνονται, παράταση μιας κατάστασης εκκρεμότητας και επισφάλειας που διαρκεί, ανάμεσα στη συνθήκη παρανομίας και τη βία του νομικού καθεστώτος, σύμφωνα με το οποίο οι γυναίκες που μεταναστεύουν μπορεί να χαρακτηρίζονται απελάσιμες, μη απελάσιμες, σε κατάσταση αναμονής, αιτούσες άσυλο, ενταγμένες στις προβλέψεις

---

5. Οι παραπομπές σε αριθμό σελίδας αφορούν το παρόν βιβλίο της Camille Schmall.

του «Δουβλίνου», προσφύγισες ή κάτι άλλο. Έτσι, η εμπειρία του συνόρου και το πέρασμα δεν είναι μια στιγμή, αλλά μια μακριά, κάποτε ατελείωτη, διάσχιση, ένα ενδιάμεσο καθεστώς ανάμεσα σε δύο θέσεις: ούτε αληθινά «(από) εδώ» ούτε εντελώς «(από) κάπου αλλού».

Η συγγραφέας προτείνει την έννοια του περιθωρίου ως συμπληρωματική με τα σύνορα και αναγκαία στη διαδικασία κατασκευής και επέκτασής τους. Πρόκειται για μια κατασκευή που επιτρέπει να εντοπίσει κανείς φαινόμενα κοινωνικής, χωρικής και πολιτικής περιθωριοποίησης, αλλά και υπέρβασης. Επισημαίνει ότι η οπτική που υιοθετεί κανείς διαφοροποιεί τις προσεγγίσεις του περιθωρίου. Χωρίς να υποτιμά τις μακρο-πολιτικές, προτείνει μια μικρο-ανάλυση ως «εργαστήριο πολιτικού πειραματισμού και σκηνοθεσίας της κυριαρχίας της ΕΕ» (σελ. 49). Οι περιθωριακοί χώροι είναι προνομιακοί χώροι σύλληψης, ελέγχου, διαλογής και μπλοκαρίσματος των ροών. Ταυτόχρονα όμως μπορούν να αποτελέσουν και χώρους αντίστασης, με μια ευρεία έννοια που περιλαμβάνει και καθημερινές μικρο-αντιστάσεις και πρακτικές επιβίωσης.

Φεμινιστική οπτική και «θηλυκοποίηση του βλέμματος»

Η Camille Schmoll προτείνει τη «θηλυκοποίηση του βλέμματος» (*féminiser le regard*) στη μελέτη της κινητικότητας στη μετανάστευση και στην επιστήμη γενικότερα. Πρόκειται για μια αλλαγή στην προσέγγιση των μεταναστευτικών ροών, με στόχο την ανάδειξη και αναγνώριση της παρουσίας και του/των ρόλου/ρόλων των γυναικών, η οποία αμφισβητεί το παγκόσμιο αρσενικό υποκείμενο και εγγράφει το φύλο ως κεντρική διάσταση στις διαδικασίες μετανάστευσης (σελ. 249).

Η πρόταση αυτή εντάσσεται σε, και εμπλουτίζει, μια ιστορία φεμινιστικής έρευνας για τις μεταναστεύσεις γυναικών σε διάφορα επιστημονικά πεδία –και στην ανθρωπογεωγραφία– εδώ και

τέσσερις τουλάχιστον δεκαετίες (Βαϊού, 2008). Η φεμινιστική έρευνα αρχικά εστίαστηκε σε ποσοτικές διερευνήσεις για να τεκμηριώσει ότι «και όμως κινούνται»⁶, ακόμη και μόνες, δηλαδή χωρίς να συνοδεύουν κάποιον άνδρα. Σύντομα ωστόσο πέρασε σε σύνθετες προσεγγίσεις, μέσα από την κοινωνική κατασκευή του φύλου στις διάφορες εκδοχές της, στον τόπο προέλευσης, στις όλο και πιο δύσκολες διαδρομές, στον (επιθυμητό) τόπο εγκατάστασης. Σταδιακά ενσωματώθηκαν σε αυτή επεξεργασίες που συνδέουν το φύλο με τη σεξουαλικότητα, και σπανιότερα με άλλους άξονες καταπίεσης, και υπογραμμίζουν την επιτελεστικότητα του φύλου και τη δυναμικά ρευστή συγκρότηση θηλυκότητων και αρρενωποτήτων κατά τη διαδικασία της μετανάστευσης (Καμπούρη, 2025).

Η φεμινιστική έρευνα, στις διαφορετικές εκδοχές της, συνέβαλε στην καθιέρωση ως επιστημονικά «νόμιμων» μεθοδολογικών προσεγγίσεων που στηρίζονται σε ποιοτικές διερευνήσεις, όπως οι συνεντεύξεις σε βάθος, οι αφηγήσεις ζωής, οι ομάδες εστιασμένης συζήτησης, η πυκνή ή συμμετοχική παρατήρηση κ.ά. Τέτοια εργαλεία έρευνας, στο πεδίο της μετανάστευσης όπως και ευρύτερα, έδωσαν λόγο στις ίδιες τις γυναίκες ως υποκείμενα μετανάστευσης, αλλά και ως πολιτικά υποκείμενα της ιστορίας τους. Αναδείχθηκε έτσι η σημασία που έχουν στην εμπειρία των μεταναστριών οι πολιτικές της οικειότητας, ο ρόλος των συναισθημάτων και του σώματος, το κοίταγμα σε άλλες κλίμακες, σε άλλες καθημερινές διαδικασίες, που συνήθως έμεναν στο σκοτάδι.

Η Camille Schmolll προτείνει στην κατεύθυνση αυτή τρεις κλίμακες που διαπλέκονται μεταξύ τους στις αφηγήσεις των γυναικών⁷: (α) το σώμα ως πόρος, ως τόπος ανάπτυξης τεχνικών

---

6. Χαρακτηριστικός τίτλος συνεδρίου για τη μετανάστευση (Et pourtant elles bougent!) που διοργάνωσε η διάσημη ιστορικός Michelle Perrot το 1983.

7. Η επεξεργασία της αυτή στηρίζεται σε μια ογκώδη ανθρωπογεωγραφική βιβλιογραφία για την «κοινωνική κατασκευή της κλίμακας» και τη σημασία της για την κατανόηση των αντιτάσεων (βλ., για παράδειγμα, Smith, 2002· Marston, 2000).

επιβίωσης, ως τόπος σχεδίων και δράσεων από τις πιο καθημερινές και συνηθισμένες έως τις ανοιχτά πολιτικές· (β) ο οικιακός χώρος, απόλυτα αναγκαίος, ταυτόχρονα χώρος μεταβολών (πολιτικών, σεξουαλικών, οικογενειακών) που διαμορφώνεται μέσα σε συνθήκες αναγκαστικής εγγύτητας στις συνθήκες των κέντρων κράτησης, αλλά και χώρος αναζήτησης μιας ιδιωτικότητας· (γ) ο διαδικτυακός χώρος ως χώρος επικοινωνίας και αναζητήσεων που επιτρέπει τη σύνδεση του «εδώ» με ένα «εκεί» που συνεχώς απομακρύνεται, αλλά και αφήνει περιθώρια για προβολή επιθυμητών ταυτοτήτων (βλ. αναλυτικά Κεφάλαιο 5). Οι επεξεργασίες αυτές απομακρύνονται από έναν λόγο (ή μια προσέγγιση) θυματοποίησης και αποκαλύπτουν την ικανότητα των γυναικών να διασχίζουν σύνορα και να χαράζουν τις δικές τους διαδρομές.

Στο προαναφερθέν πλαίσιο αναζητήσεων, η συγγραφέας προβάλλει ως μεθοδολογική πρόταση τις πολλαπλές αφηγήσεις και ιστορίες, τη «γείωση» στις γενικότερες συνθήκες και συγκυρίες, την «τοποθετημένη» (située) διατύπωση των ερωτημάτων και των αναλύσεων. Ο φεμινισμός της αρνείται μια εκδοχή της ανδρικής κυριαρχίας ως δι-ιστορικής. Αντίθετα, προτάσσει τις διαφορές και τις εξελίξεις, τη σημασία της συγκυρίας και του τόπου, τη σημασία των θεσμών και των πολιτικών μετανάστευσης. Επίσης, εξετάζει την καταπίεση λόγω φύλου σε συνάρτηση με άλλους άξονες καταπίεσης, όπως η κοινωνική τάξη, η σεξουαλικότητα, η ηλικία, ο τόπος προέλευσης, και υπογραμμίζει ότι η μετανάστευση των γυναικών είναι μια πολύμορφη διαδικασία που δεν προσφέρεται για εύκολες κωδικοποιήσεις και γενικεύσεις. Ταυτόχρονα αμφισβητεί μια οπτική της μετανάστευσης ως διαδικασίας χειραφέτησης και αυτονομίας, αναδεικνύοντας αντιφάσεις, περιορισμούς και καταναγκασμούς, οι οποίοι με τη σειρά τους αμφισβητούν το δίπολο-κλισέ «μετανάστρια-θύμα»/«μετανάστρια-πρωίδα», όπως αυτό εμφανίζεται και αναπαράγεται στις καμπάνιες του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης και πολλών θρησκευτικών οργανώσεων (σελ. 252).

Αυτονομία σε ένταση

Η Camille Schmoll εγγράφεται στους θεωρητικούς της μετανάστευσης που αναδεικνύουν τη/τον μετανάστρια/μετανάστη ως δρών υποκείμενο. Η έννοια του δρώντος υποκειμένου δεν σχετίζεται μονάχα με την έννοια της αντίστασης. Κυρίως νοσηματοδοτεί τη μεταναστευτική διαδρομή (*parcours migratoire*) που η/ο μετανάστρια/μετανάστης ακολουθεί μεταξύ των δομικών περιορισμών που τίθενται, αλλά και των επιλογών που προκύπτουν στη διάρκεια της. Πρόκειται εδώ για μια ανάγνωση του μεταναστευτικού φαινομένου η οποία, σύμφωνα με τη Nancy Green (2010), εντοπίζεται διαχρονικά στο πλαίσιο των πληθυσμιακών μετακινήσεων και δίνει τον πρωτεύοντα λόγο στη/στον μετανάστρια/μετανάστη. Η αυτονομία, επομένως, δεν είναι μια ιδιότητα που έχει ένα υποκείμενο, αποτελεί προϊόν κοινωνικών δομών, αλληλεπιδράσεων και πρακτικών και εντάσσεται σε ένα πλαίσιο σχέσεων δύναμης που συγκροτούν τη μεταναστευτική διαδικασία. Εδώ εντοπίζεται και η σημασία των μικρογεωγραφιών και η εγγραφή σε χώρους και τόπους, εντός των οποίων επαναπροσδιορίζονται οι μεταναστευτικές υποκειμενικότητες. Διαφοροποιείται λοιπόν επιστημονικά από τον Mezzadra, και άλλους ενδεχομένως, που υποστηρίζουν προσεγγίσεις της μετανάστευσης ως κοινωνικού κινήματος και ως διαδικασίας αυτονόμησης και χειραφέτησης (Mezzadra, 2011).

Το βιβλίο προτείνει την έννοια της «αυτονομίας σε ένταση» (*autonomie en tension*), η οποία έρχεται υπό όρους και παραμένει ως διακύβευμα κατά τη διάρκεια των μεταναστευτικών διαδρομών. Συγκροτείται ως σχετική ή ενδεχομενική και αποδέχεται ότι οι υποκειμενικότητες διαμορφώνονται από επιθυμίες, συναισθήματα, πάθη και προσδέσεις (*attachements*) μέσα στις νέες συνθήκες που διαμορφώνει η κινητικότητα. Ταυτόχρονα, η ανάγνωση της μετανάστευσης μέσα από την «οπτική της αυτονομίας» (Ma Mung, 2009) προϋποθέτει την αναγνώριση των πολλαπλών χωρικών κλιμάκων, οι οποίες διαμορφώνουν συνθήκες τόσο περιορισμού

όσο και αντίστασης. Η διαπλοκή δηλαδή μεταξύ του παγκόσμιου και του τοπικού επιτρέπει τον εντοπισμό των σχέσεων δύναμης, από το φυσικό και εδαφικό σύνορο στην ενσώματη βία, και ταυτόχρονα τον εντοπισμό των πρακτικών αντίστασης, από την εκκίνηση της διαδρομής στη διαμόρφωση μικρο-επιλογών και σχεδίων εντός των καμπ. Εντέλει, η συγγραφέας επιχειρεί να μελετήσει τις πληθυσμιακές μετακινήσεις μέσα από το πρίσμα της προσωπικής στάσης των υποκειμένων της μετανάστευσης, ακόμη και σε ακραίες συνθήκες περιορισμού που επιβάλλονται στην κινητικότητά τους. Η αυτονομία εδώ (δεν μπορεί πάρα να) είναι σχετική, αποσπασματική, ρευστή, υποκειμενοποιημένη.

Το βιβλίο της Camille Schmoll αποτελεί σημαντική προσθήκη στη βιβλιογραφία για τη μετανάστευση, για τις γεωγραφίες της μετανάστευσης, για τη μετανάστευση των γυναικών, για τον πολλαπλασιασμό της έννοιας του συνόρου, για τη Μεσόγειο και τη βαρύτητα που έχει αποκτήσει ο διάπλους της στις μετακινήσεις μεταναστριών/μεταναστών και προσφυγισσών/προσφύγων. Ανοίγει μια συζήτηση ενδιαφέρουσα, τόσο για ειδικούς και ειδικές σε ζητήματα μετανάστευσης –τις/τους *migratologu.e.s* όπως και η ίδια αναφέρει– όσο και για αναγνώστριες/αναγνώστες που υιοθετούν μια κριτική ματιά απέναντι στις ανισότητες που εμπεριέχει η κινητικότητα από τον παγκόσμιο Νότο προς τον παγκόσμιο Βορρά. Το βιβλίο έχει λάβει την αναγνώριση που του αρμόζει, έχοντας ήδη μεταφραστεί στα αγγλικά και τα ιταλικά⁸, ενώ στη Γαλλία έχει παρουσιαστεί στο ευρύ κοινό με πολλές και διαφορετικές αφορμές.

Ντίνα Βαΐου - Ίρις Πολύζου,
Ιανουάριος 2026

---

8. Camille Schmoll, *Women and Borders in the Mediterranean. The Wretched of the Sea*. Τσαμ Ελβετία, Palgrave Macmillan, 2024· Camille Schmoll, *Le dannate del mare. Donne e frontiere nel Mediterraneo*, μτφρ. Marco Galiero, πρόλ. Sandro Mezzadra, Μιλάνο, Astarte, 2022.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Allen, William (2011). Going through border places: Security Practices and Local Perceptions of Insecurity as Filtration at the Kenya-Uganda Boundary. Εργασία που παρουσιάστηκε στο συνέδριο της Association of American Geographers, Σιάτλ, Ουάσινγκτον, ΗΠΑ.
- Βαΐου, Ντίνα (2008). Από τις «γυναίκες» στο «φύλο»: θεωρητικές προσεγγίσεις και χώροι της μετανάστευσης, στο Ντ. Βαΐου και Μ. Στρατηγάκη (επιμ.), *Το φύλο της μετανάστευσης*. Αθήνα, Μεταίχμιο, σ. 17-38.
- Green, Nancy (2010). Οι δρόμοι της μετανάστευσης: Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις. Μτφρ. Δημήτρης Παρσάνογλου. Αθήνα, Σαββάλας.
- Καμπούρη, Νέλλη (2025). Μετανάστευση, φύλο και το διακύβευμα της θυματοποίησης, στο Ν. Καμπούρη και Ο. Λαφαζάνη (επιμ.), *Οριακές Αντιστάσεις. Κριτικές προσεγγίσεις της μετανάστευσης*. Αθήνα, αντίποδες, σ. 192-213.
- Λαφαζάνη, Όλγα (2025). Δεν διασχίσαμε εμείς τα σύνορα, τα σύνορα διέσχισαν εμάς, στο Ν. Καμπούρη και Ο. Λαφαζάνη (επιμ.), *Οριακές Αντιστάσεις. Κριτικές προσεγγίσεις της μετανάστευσης*. Αθήνα, αντίποδες, σ. 57-81.
- Ma Mung, Emmanuel (2009). Le point de vue de l'autonomie dans l'étude des migrations internationales: 'penser de l'intérieur' le phénomène de la mobilité, στο F. Dureau και M.A. Hilly (επιμ.), *Les mondes de la mobilité*. Ρεν, Presses Universitaires de Rennes, σ. 25-38.
- Marston, Sally (2000). The social construction of scale, *Progress in Human Geography*, 24(2), σ. 219-242.
- Massey, Doreen (1995). Η παγκοσμιότητα του τοπικού, *Νέα Οικολογία*, 134, σ. 56-61 (μτφρ. Γ. Παρασκευόπουλος).
- Mezzadra, Sandro (2011). The gaze of autonomy. Capitalism, migration and social struggles, στο V. Squire (επιμ.), *The Contested Politics of Mobility. Border-zones and Irregularity*. Λονδίνο/Νέα Υόρκη, Routledge, σ. 121-142.
- Parsanoglou, Dimitris (2022). Crisis Upon Crisis: Theoretical and Political Reflections on Greece's Response to the 'Refugee Crisis', στο M. Kousis κ.ά. (επιμ.), *Challenging Mobilities in and to the EU during Times of Crises*. IMISCOE Research Series, σ. 241-261.
- Πολύζου, Ίρις και Ψαλλιδάκη, Τιμόκλεια (2026). Μεταβαλλόμενες πολιτικές διαχείρισης της μετανάστευσης και πρακτικές εγκατάστασης εντός και εκτός αστικού χώρου, *Γεωγραφίες*, τ. 47.
- Σάσεν, Σάσκια (2006). *Χωρίς έλεγχο: Η εθνική κυριαρχία, η μετανάστευση και η ιδιότητα του πολίτη την εποχή της παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Silvey, Rachel (2006). Geographies of gender and migration: Spatializing social difference, *International Migration Review*, 40(1), σ. 64-81.

Smith, Neil (2002). The politics of scale, στο J. Doherty, G. Epspeth και M. Malek (επιμ.), *Postmodernism and the Social Sciences*. Νέα Υόρκη, St Martin's, σ. 57-79.

Χατζημικήλης, Κωστής (2017). Όρια/σύνορα, εδαφοκυριαρχία και κοινωνικός έλεγχος, στο Λ. Βεντούρα, Δ. Καρύδας και Γ. Κουζέλης (επιμ.), *Σύνορα/Όρια*. Αθήνα, νήσος.